

Роль і місце локальних порід свиней в галузі свинарства

племінна справа

Войтенко С. Л., Голова Ради локальних порід свиней, провідний науковий співробітник, кандидат с/г наук

Не дивлячись на рішення ООН, розв'язати одну з найголовніших проблем людства — голод, не вдасться принаймні протягом наступних п'яти-шести десятиліть. За даними Всесвітнього банку World Bank, зерно складає приблизно 40% від загального обсягу світового продовольства, м'ясо — приблизно 3%, овочі і фрукти — приблизно 17%.

Серед виробництва м'яса в світовому балансі на долю свинини припадає 39%. В Україні даний показник не знає значного відхилення навіть при скороченні галузі свинарства, яке відбувається одночасно із скороченням тваринництва в цілому.

Галузь свинарства України представлена породами, які розподілені не тільки за спеціалізацією, але і місцем створення. Так, породи, що створені в Україні — українська степова біла, українська степова ряба, миргородська, полтавська і українська м'ясні на сьогодні не можуть бути поповнені за рахунок імпорту, тому що вони локальні. І якщо полтавська і українська м'ясні можуть розширюватись за рахунок порід, що приймали участь у їх створенні, то всі інші уже не мають ні вихідних форм, ні того комплексу генів, які б допомогли відродити популяцію.

Створені згідно вимог часу, українська степова біла, українська степова ряба та миргородська порода від природних форм зберегли пристосованість до умов утримання і годівлі, міцність конституції, високу смакову якість м'яса, раннє статеве дозрівання та жировідкладення. Проте зміна соціально-економічної політики поставила дані генотипи на межу виживання.

За напрямом продуктивності до перелічених порід віднесли і велику чорну, яка теж має ряд унікальних якостей і перевагу, що розширити популяцію можна за

рахунок завезення свиней цієї породи з Англії, Росії, Німеччини.

За результатами переатестації суб'єктів племінної справи в 2003 році (Наказ № 387/107 Міністерства АПУ та УААН від 3.11.2003 р.) племінна база свинарства країни представлена 591 племінними господарствами, серед яких 89 племзаводів.

Галузь свинарства зосереджена в усіх областях України, але відрізняється в залежності від їх природно-економічного стану. До найбільш потужних з розвинутою мережею племінного свинарства необхідно віднести Одеську (47 племінних господарств), Київську (46), Дніпропетровську (45) та Вінницьку (41) області. Не відіграє значної ролі в вирощуванні племінної продукції Рівненська (10), Луганська (10), Івано-Франківська (6) і Закарпатська (3) області. У решті областей племінний потенціал свиней зосереджений в 12—34 господарствах.

Не спостерігається однорідності при розподілу свиней за породною належністю та кількістю племзаводів і племрепродукторів. Монопородою, як і в попередні роки, слід вважати велику білу, яка налічує 58 племзаводів і 416 племрепродукторів, або 80,2% всієї племінної мережі країни. В породі в цілому зберігається досить високе співвідношення між племзаводом і племрепродуктором 1:7, що дозволяє дотримуватись ієрархічного принципу підпорядкованості, обов'язкового для здійснення селекційного процесу в межах породи з метою завезення в племрепродуктори тільки кращих особин.

Українська степова біла порода свиней, яка до 90-х років за чисельністю поголів'я посідала II місце, в результаті створення нових генотипів та загального скорочення поголів'я свиней на даному етапі втратила свої позиції, зосередивши поголів'я тільки в 19 племінних господарствах, в т. ч. 5 племзаводах. Породу розводять в Запорізькій, Херсонській і Миколаївській областях. Серед загальної кількості суб'єктів племінної справи у свинарстві українській степовій білій належить тільки 3,3%, при співвідношенні племзавод : племрепродуктор

1:3. Генетичний потенціал породи зосереджено в племзавах Херсонської області, а всі інші повинні комплектувати свої стада за рахунок завезення селекційного матеріалу з племзаводів згідно підпорядкованості з чітким дотриманням часу обміну та враховуючи лінійну належність тварин.

Миргородська порода свиней, яка за чисельністю поголів'я до 90-х років займала III місце в країні, на сучасному етапі втратила свої позиції, значно скоротивши племінну базу та поголів'я. Свиней цієї породи розводять в 12 племінних господарствах, серед яких 2 племзаводи в Полтавській та Сумській областях. Співвідношення суб'єктів племінної справи в породі 1:5, проте новостворені племінні господарства утримують незначне поголів'я свиноматок, яке не відповідає вимогам племінного репродуктора. Серед племінних господарств України на миргородську породу припадає тільки 2,3%.

Велика чорна порода — одна із порід, яка має один племзавод та сім племрепродукторів, тобто 1,3% племінних господарств племінної мережі України. В той же час в породі не дотримано принципу підпорядкованості і селекційного об'єднання генотипу. Велику чорну породу розводять в Сумській, Вінницькій, Донецькій, Київській, Луганській, Миколаївській і Херсонській областях.

Порода, яка в Україні за класифікацією FAO віднесена до зникаючих, як унікальний вітчизняний генотип — **українська степова ряба**, на сучасному етапі утримується тільки в 1 племзаводі Херсонської області з обмеженою кількістю основних свиноматок.

В цілому по Україні племінні господарства розподілені по породах таким чином, як це показано в таблиці 1.

Таким чином, племінна база країни представлена такою кількістю порід, які, в свою чергу, за спеціалізацію поділені на материнські та батьківські форми, здатні задовольнити промислові ферми та комплекси селекційним матеріалом, здатним реалізувати свій високий генетичний потенціал за умови відповідної технологічної експлуатації.

В світі виробництво свинини характеризується динамічним розвитком, підвищенням продуктивності та використанням інтенсивних технологій. Скорочення поголів'я супроводжується підвищенням продуктивності. Приміром, скорочення в країнах Європи поголів'я свиней на 6,1% характеризується підвищенням продуктивності на 28,9%.

В Україні на 01.03.04 нараховувалось 512,6 тис. основних свиноматок, з них тільки 226,9 тис. гол. в сільськогосподарських підприємствах.

В племінних господарствах, згідно даних Держплемреєстру, нараховується 40086 гол. основних свиноматок, які в породному складі поділені: ВБ — 83,6, Л — 4, УМ — 3,7, ПМ — 2,1, УСБ — 2, ВЧ — 1,5, М — 1,4, ЧПСЛ — 1,0, Д — 0,4, У — 0,2, УСР — 0,1%.

Поголів'я свиней всього складає приблизно 7 млн., тобто наявність такої величезної кількості племінних господарств не узгоджується з потребою в селекційному матеріалі для використання його в системі гібридизації, роль якої в веденні сучасного свинарства значно обмеже-

на низьким рівнем годівлі свиней у переважній більшості господарств.

В той же час племінний матеріал, який утримується в 50% племінних господарств, не відповідає генетичному потенціалу порід, а отже, завезені тварини не проявляють спадкових якостей високої продуктивності. Не дотримані мінімальні вимоги при присвоєнні статусу суб'єкта племінної справи у свинарстві, згідно яких статус племінних на даному етапі мають господарства, що утримують 20—50 основних свиноматок. Така кількість може бути обґрунтованою в популяціях, що підлягають збереженню, але ніяк не у великій білій породі. Крім того, необґрунтованим слід вважати підхід введення в категорію племінних господарств, які лише придбали селекційний матеріал, не здійснивши відтворення власного стада, вирощування та оцінки молодняку. Наявність тільки основного поголів'я не може слугувати основою для присвоєння статусу племінного репродуктора у свинарстві.

Враховуючи, що виробництво свинини значною мірою залежить від продуктивних якостей порід, досягнення селекційно-племінної роботи з ними мають пряме відношення до ефективності галузі, особливо для впровадження у виробництво методів схрещування та гібридизації.

Згідно даних Інформаційного фонду Державного племінного реєстру України продуктивність свиней в більшості племінних господарств не відповідає їх генетичному потенціалу. Так, багатоплідність маток в усіх суб'єктах племінної справи по свинарству варіює в межах 7—16 голів, причому в племзаводах мінімальна кількість поросят при народженні — 8 голів. Високою відтворювальною здатністю характеризуються племзаводи Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Київської, Одеської, Запорізької, Черкаської областей, свиноматки яких мають багатоплідність 10—12 гол., а маса гнізда в 2 міс. — 195—250 кг.

В той же час невідповідним до якості племінної роботи слід вважати показник живої маси гнізда поросят в 2 міс. в племінних репродукторах Волинської (320 кг), Кіровоградської (277), Луганської (273), Миколаївської (275), Одеської (268), Київської (316), Сумської (315), Чернігівської (313) областей. Вірогідно, відлучення поросят відбувається не згідно «Інструкції з бонітування свиней» в 2 міс., а технології господарства — в 3—4 міс., в результаті чого середня маса 1 голови складає — 27—35 кг.

Оцінка кнурців за власною продуктивністю в середньому по галузі засвідчила досить значний розмах мінливості віку досягнення живої маси 100 кг — 150—316 днів при середньодобовому прирості молодняку — 67—772 г. Причому, середньодобовий приріст свиней в усіх племінних господарствах не узгоджується з віком досягнення живої маси 100 кг.

Селекційний матеріал переважної більшості племінних заводів країни вирощується на рівні, який не дозволяє сформуватись спадковим якостям високої продуктивності, тобто реалізований молодняк з племінних господарств в промислові ферми різної форми власності не проявляють бажаної продуктивності при виробництві свинини.

Надзвичайно низький показник реалізації племінної продукції на 1 основну свиноматку характерний для всіх племінних репродукторів (0,05–2,7 голів) та племзаводів (0,3–6,8 гол.) —

при середньому показнику реалізації по всіх племінних господарствах — 1,61 голова. Тобто, показник реалізації племінного молодняку на 1 основну свиноматку, який слугує найбільш об'єктивною оцінкою діяльності суб'єкта племінної справи в свинарстві, черговий раз підтверджує недоцільність такої кількості племінних господарств в галузі.

Серед 10 порід та спеціалізованої лінії різниця між продуктивністю свиней набула більш відчутної різниці. Так, свині великої білої породи в господарствах різного племінного статусу проявляють багатоплідність 7–16 голів при масі гнізда поросят в 2 міс. 120–320 кг та віку досягнення живої маси 100 кг (прижиттєво) — 150–316 днів. При цьому порода не вирівняна за товщиною шпик — 20–50 мм та середньодобовим приростом молодняку — 67–750 г.

Українська степова біла порода, яка необґрунтовано відноситься до неконкурентноспроможних і зникаючих вітчизняних генотипів, за відтворювальною здатністю не поступається великій білій породі, причому мінімальна багатоплідність в породі — 9 гол., проти 7 гол. у великій білій. Господарства, що розводять українську степову білу породу за умовами експлуатації тварин, більш стабільні, в результаті чого різниця у віці досягнення живої ваги 100 кг (192–210 днів) та середньодобових приростах (359–760 г) менш відчутна в порівнянні з великою білою породою. Аналогічна тенденція відмічена з товщиною шпик. В той же час в породі мінімальні показники реалізації молодняку, як з племзаводів, так і племрепродукторів — в середньому 0,5 гол. на одну свиноматку.

Миргородська порода свиней, яка не поступається генотипам різного напрямку продуктивності за відтворювальною здатністю, не може сперечатись за середньодобовими приростами (120–410 г) та попитом виробників, в результаті чого серед усіх порід на 1 основну свиноматку реалізовано лише 0,3 гол. молодняку.

Порода, яка за наявності генетичного потенціалу віднесена до малочисельних в Україні — велика чорна — в племзаводі має показники господарсько-корисних ознак, які відповідають вимогам І класу та класу «еліта», крім середньодобового приросту молодняку. Племінні репродуктори поступаються якості тварин в заводському стаді за середньодобовими приростами, які в згаданих категоріях перебувають в межах 230–400 г проти 480 г в племзаводі та кількістю реалізованого молодняку, відповідно, 1:0,3.

Українська степова ряба порода, якій за класифікацією Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (ФАО) загрожує зникнення (менше 100 основних маток), за основними показниками господарсько-корисних ознак не поступається продуктивності більшості наявних порід України, а в порівнянні з рядом племінних репродукторів великої білої породи має навіть перевагу. Проте масть свиней та дещо коротший тулуб, як до речі у миргородської та великої чорної порід, переводить ге-

нотип в категорію неконкурентноспроможних з великою білою та м'ясними генотипами.

Таким чином, продуктивність свиней в розрізі порід вірогідно не виділяє жодну з них незалежно від суб'єкта племінної справи, а отже, скорочення популяції вітчизняних генотипів та використання свиней зарубіжної селекції в переважній більшості господарств не забезпечує одержання високоякісного молодняку з огляду на відповідність можливостей генотипу умовам середовища.

Заслужують уваги деякі питання діяльності племінних господарств. Згідно наказу Мінагрополітики №215/66 від 17.07.2001 р. в обов'язки суб'єктів племінної справи входять функції по відтворенню, збереженню та створенню нових селекційних досягнень, проведення випробувань поєднань батьківських форм для одержання кросів, оцінка тварин за генотипом та фенотипом та ін. Проте перший підпункт наголошує, що всі суб'єкти племінної справи у тваринництві повинні приймати участь у виконанні державних та галузевих програм селекції. Науковцями Інституту свинарства та ІТСП «Асканія-Нова» розроблена «Програма селекції з локальними генотипами свиней на 2003–2012 роки», згідно якої всі племінні господарства повинні працювати в наміченому для них напрямку — створюючи нові структурні одиниці чи удосконалюючи існуючі за рахунок методів внутрішньопородної селекції та ввідного схрещування. На перспективу для кожної породи визначені показники

Таблиця 1. Розподіл племінних господарств України по породах

Породи	Співвідношення племзавод/племрепродуктор	Відсоток племінних господарств по породах		
		всього	племзаводів	племрепродукторів
Всього по породах	1:6	100	15,1	85,0
Велика біла (ВБ)	1:7	80,2	9,8	70,4
Українська м'ясна (УМ)	1:2	4,7	1,4	3,3
Українська степова біла (УСБ)	1:3	3,3	0,8	2,5
Ландрас (Л)	1:3	3,1	0,7	2,4
Полтавська м'ясна (ПМ)	1:3	2,9	0,7	2,2
Миргородська (М)	1:5	2,3	0,3	2,0
ЧПСЛ	1:1	1,5	0,7	0,8
Велика чорна (ВЧ)	1:7	1,3	0,2	0,1
Дюрок (Д)	1:2	0,5	0,2	0,3
Уельс (У)	1:0	0,1	0,1	
Українська степова ряба (УСР)	1:0	0,1	0,1	

розвитку та продуктивності, а також чисельність поголів'я, які не передбачають зникнення даних генотипів. Тому кожному племінному господарству потрібно передати програму селекції і узгодити його діяльність з відповідним Інститутом. Для господарств, що розводять миргородську, велику чорну породи, безпосередньо координатором являється Інститут свинарства, а для української степової рябої та української степової білої — Інститут тваринництва степових районів «Асканія-Нова». В цілому координатором селекції свиней всіх порід України являється Інститут свинарства — Головний селекційно-генетичний центр.

Проблемою в племінних господарствах стало подання тварин для запису в ДКПТ, причому дана функція є теж обов'язковою в діяльності племзаводу чи племрепродуктора. В 2004 році вийшов I том ДКПТ локальних порід (миргородська і велика чорна) при мінімальній кількості поданих тварин. Зрозуміло, що якість тварин в стадах не завжди відповідає класу еліта за всіма ознаками, але на даному етапі узгоджено записувати тварин, які хоча б за розвитком та відтворювальною здатністю віднесені до класу еліта. Мірою культурності порід слугує наявність ДКПТ, час її ведення та кількість тварин, які в неї занесені. А тому подання тварин для запису до ДКПТ повинно бути обов'язковим, як звітність по комплексній оцінці стада.

Не всі стада занесені до Державного племінного реєстру, тобто вони не рахуються офіційно в мережі племінних. Тому необхідно в обумовлені строки подавати відповідні форми діяльності суб'єкта племінної справи у свинарстві в ДНВК «Селекція», причому з даними, які відповідають реальній продуктивності свиней.

Не вирішеним до цього часу являється питання державної дотації на збереження зникаючих генотипів.

Згідно наказу №124/27/244 Мінагрополітики, УААН та Мінфіну України передбачено порядок використання коштів Державного бюджету України на виконання програм селекції у тваринництві. Даний наказ передбачає виділення коштів для повного або часткового відшкодування витрат на придбання або реалізацію племінних ресурсів. Так, на утримання 1 основної свиноматки на рік передбачено відшкодування в розмірі 460 грн., на придбання племінних кнурців чи свинок державними підприємствами, відповідно, 1400, 1200 грн., за умови оцінки їх за фенотипом (для господарств інших форм власності — 50%).

Передбачено виділення коштів для генетичної експертизи походження, але для зникаючих порід доцільно вести розмову про контроль не походження, а селекційного процесу. Тому дане питання потребує корегування та внесення зміни в статтю витрат п. 1.2. §1.

Браховуючи, що в породах мінімальна кількість свиноматок станом на 01.01.04 р.: велика чорна — 609 гол., українська степова біла — 801 гол., миргородська — 550 гол., українська степова ряба — 33 гол., всього — 1999 гол., державна підтримка на утримання 1 основної свиноматки повинна бути виділена всім, а вже на конкурентній основі — на придбання, реалізацію, розширення племінних ресурсів. Інакше тварин не зберегти.

З усіх порід, віднесених до локальних, найбільш складний стан з українською степовою рябою, з огляду на її чисельність, та великою чорною породами. Селекцію з останньою практично не здійснює жоден з Інститутів.

На перспективу необхідно розширити мережу племінних господарств по розведенню української степової рябої породи, створити хоча б один племінний репродуктор в Херсонській області. Підбір тварин в породі здійснювати виключно на основі генетико-популяційного тестування. На даний час в породі за рядом систем груп крові встановлена гетерозиготність особин та подібність до природної популяції, що дає підставу при поєднанні батьківської основи застосовувати визначення подібності не по Райту чи Шапоружу, а по генетичних маркерах.

У великій чорній породі необхідно провести атестацію селекційних стад, завести тварин чи сперму з країн, де її розводять, для зниження гомозиготності та створення нових ліній і родин, змінити співвідношення племзавод : племрепродуктор хоча б до 2:3.

До першочергових проблем необхідно віднести також питання присвоєння та позбавлення статусу племінного заводу та репродуктора, а також генофондного (реліктового) стада. В першому випадку, якщо господарство не веде селекційно-племінної роботи, не зберігає унікальні генотипи і має мінімальну кількість маток, недоцільно його заносити в категорії племінних. Одночасно, присвоєння статусу племінного господарства в малочисельних породах повинно бути узгоджено з Інститутом свинарства. Наявність 10—20 свинок — не підстава для надання відповідного статусу.

Найбільш перспективні господарства, які мають високі показники продуктивності в породах, повинні крім статусу племінного заводу мати статус генофондного стада (реліктового), яке передбачає ряд переваг, в тому числі і у фінансуванні. Проте останнє питання потребує розробки положення про присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у свинарстві.

Таким чином, перераховані проблеми, що характерні для всіх зникаючих вітчизняних порід, не можуть бути вирішені тільки науковцями. Для цього потрібна узгодженість в діях Міністерства АПУ, Академії аграрних наук, ДНВК «Селекція», Інституту свинарства та ІТСР УААН, інакше виробники просто перейдуть на розведення більш перспективних порід свиней.

Інститутом свинарства ім. О. В. Квасницького щорічно проводяться Ради по локальних генотипах, основними функціями яких є вирішення проблем зникаючих порід свиней, узгодження діяльності племінних господарств, обмін інформацією між спеціалістами.

Чергова Рада по локальних генотипах свиней відбулася 22—23 липня 2003 року на базі Інституту тваринництва степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» та АТЗТ «Волна» Херсонської області.

В роботі Ради взяли участь науковці, представники племінних господарств по розведенню свиней миргородської, української степової білої та рябої, великої чорної порід, управлінь сільського господарства і продовольства та племпідприємств. Всі присутні висловили думку

про необхідність збереження вітчизняних генотипів, враховуючи, що вони за рядом ознак не тільки не поступаються перед спеціалізованими породами, а мають ряд переваг. Крім того, дані породи відносяться до предмету національної гордості і являються унікальним біовидом, який не відновити при його втраті.

Крім того, я схиляю голову в пошані до науковців старшого покоління з Інституту степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова», які все своє життя присвятили розведенню української степової білої та рябої порід і з фанатизмом зберігають зараз цих тварин для нащадків. Навіть заради цих людей, для яких гордість за творіння рук своїх та їх наставників прирівнюється до святого ставлення до вітчизняного, необхідно зробити все можливе, щоб зберегти дані популяції.

Рада по локальних генотипах прийняла відповідне рішення, основні пункти якого наступні:

- селекцію з локальними генотипами проводити виключно під керівництвом Інституту свинарства та Інституту тваринництва степових районів «Асканія-Нова» згідно розробленої програми;
- розширити мережу племінних господарств та чисельність свиней степової рябої породи шляхом створення племінного репродуктора в Херсонській області;
- науковий супровід селекційного процесу в обмежених популяціях обов'язково здійснювати з використанням ДНК-маркування, для чого передбачити виділення коштів згідно «Програми селекції у тваринництві і птахівництві»;

- надання статусу племінного господарства в каліних породах свиней здійснювати після узгоджені Інститутом свинарства;

- позбавити відповідного статусу племінні господарства, які не проводять селекційно-племінної роботи в сдах по збереженню та удосконаленню даних генотипів;

- підготувати матеріали для видання Державної кнги племінних порід (УСБ, УСР, М, ВЧ);

- створити в Інституті свинарства як окрему стру турну одиницю лабораторію локальних генотипів, яка безпосередньо займалась атестацією стад, автоматизацією бази даних по породах, впровадженням досягнень гнетики в селекційний процес;

- створити Асоціацію свиноводів локальних порід залученням до діяльності представників всіх установ і господарств, яким не байдужа доля вітчизняних генотипів;

- вирішити питання про присвоєння 1—2 племзавсдам в породах статусу генофондного (реліктового) стада;

- від імені учасників Ради по локальних генотипах висловити подяку директору ІТСР ім. М. Ф. Іванов. «Асканія-Нова» Вороненко В. І., заст. начальника управління сільського господарства і продовольства Херсонської обл. Ланкіній Н. П., директору АТЗТ «Волна» Попову В. М. та зоотехніку-селекціонеру Лаптевій В. І., науковцям ІТСР, особливо Л. Ф. Криловій, за створення всіх необхідних умов для проведення роботи на високому організаційному та методичному рівні. Особлива подяка представникам племпідприємств і господарств Запорізької, Сумської, Чернігівської, Київської, Полтавської, Луганської і Херсонської областей, які знайшли час і можливість підтримати науковців. ●●●